

ISPOVIJEST VUKAŠINA MILINČIĆA

Čedo Vulević

Dvije stotine uhapšenika iz cetinjskog zatvora transportovani su iste noći do Zelenike kod Hercegnovog, da bi ih u Bakru pridružili petoj grupi novodošlih kažnjnika.

... Raspoređen sam u baraku broj osam i iste večeri bojkotovan.

Nijesam pristao da pišem dopunu istrage, tako se to zvalo u žargonu golotočkog novogovora, rekavši na baračnom skupu kome je prisustvovao i islednik Radun Popović:

— Nemam šta da kažem o svojim. Uostalom, to što tražite, nečasno je isledniče!

— Ne. Ne, Milinčiću! Zabavljaješ nas i pričom šta si i gdje sve sanjao.

Devedeset devet dana gonjen sam u kamenolomu broj pet, od jutra do kasno u noć, a goniči su se smenjivali svaka dva sata.

Stoti dan pristao sam da napišem dopunu.

Izdvojili su me pozadi barake, u šupu do porcijašnice, zajedno sa Nikom Martinovićem, kažnjnikom prve grupe. Ovaj dobronamjerni čovjek, istoričar i publicista, u čijem sam listu objavio prve književne radove, bio je neka vrsta nadglednika i redaktora moje ispovijesti.

U šupu pokraj porcijašnice Niko je toga jutra donio svežanj papira otrgnutog od praznih cementnih vreća i olovku veličine tri do pet santimetara, rekavši mi:

— Ne žuri. Razmisli s kim si razgovarao. Nemoj optužiti nedužne. Ne bi ti oprostili!

Tih godina, u Crnoj Gori, svako je mogao da dopadne zatvora. Atmosfera je bila okupacijska. Nedužni ljudi su neprestano iščekivali hapšenje.

Povod za moj progon na Goli otok po nečemu je bio različit. Školski drug iz beranske gimnazije, tek što se bješe upisao na Beogradski univerzitet. Poslao sam mu pismo, ali ono nije bilo napisano uobičajenim, konvencionalnim jezikom, već u stihu, i sve bi možda prošlo nezapaženo, ali su nekoliko posljednjih redova izazvali sumnju ljudi koji su vršili cenzuru studentske pošte, pa se pismo istoga dana našlo u beogradske policiji. Moj školski drug bio je priveden u Glavnjaču, da bi nekoliko sljedećih dana trpio torturu islednika koji su ga tjerali da im objasni šta je pisac onim nedorečenim stihom htio da kaže.

U uslovima opšteg podozrenja i ja sam imao šta da kažem, i uvećam broj robijaša na Golom otoku za petnaestak novih stradalnika. U tom slučaju ne bih mimoišao ni dvojicu milicionera, kojih zemljaka, Jočića i Marsenića, koji su mi u podgoričkom zatvoru tajno donosili domaću pogaču i cigarete. Oni su to radili iz poštovanja prema mome ocu, koji im je bio učitelj.

Sve se uglavnom svelo na želju kako da obmanem logorsku upravu i sa tom mislju ušao sam toga jutra u šupu pokraj porcijašnice. Ono pismo u stihu upućeno mom školskom drugu koji već bijaše deportovan na Goli otok sa četvrtom grupom kažnjnika, preobratiću u pokušaj da sam njime, kao kakvom tajnom poslanicom, nešto što bi moglo da liči na manifest, htio u stvari da izvršim državni udar, poslije čega bi nastalo totalno rasu-

lo postojećeg sistema. Da bi sve imalo smisla u besmislu, pala mi je na pamet stravična ideja da u sve to uvučem i svoje umrle pretke.

Tako sam i počeo svoju ispovijest.

Djedi po ocu poturio sam aktivnost propagandiste i predvodnika u kružoku smjelih, bezočnih raznosaač letaka, parola, pisanih poruka i pokretača ilegalnih listova. Usput sam naznačio nekoliko mogućih naslova listova: Plamen, Nepokorni, Zublja. Tako sam crnogorskog plemenskog kapetana preobratiću u odvažnog boljševika koji je preuzimao najrizičnije poslove u društvu svojih istomišljenika. Plemenski vrhovnik — boljševik je noću, pješačeći od Zagrade do Berana, lijepio letke na zgradi srpske policije, a nekoliko ih je uturio ispod vrata u zgradi sreskog komiteta. Istaknuti predstavnik vlasti nalazili su ih i u džepovima kaputa koje su vješali u dnu ovdajšnje gostionice i pri tom pokazali totalnu nepažnju.

Prababi po majci, Ani Milašinović, za koju se vjerovalo da je porijeklom Jevrejka, namijenio sam ulogu duhovnog vođe cjelokupnog ilegalnog pokreta u srezu beranskom.

Olovka je polako nestajala, pa je Niko Martinović, vidjevši da sam se previše raspisao, otišao kod sobnog starešine i otuda donio novu, upola veću olovku, i ja sam nastavio da opisujem šta je sve radila aktivistkinja Anka Milašinović, moja prababa po majci.

Rekao sam da je napustila studije po nalogu neke više, nepoznate instance i upućena u srez beranski radi organizovanja brojnih ilegalnih grupa koje će na njen znak krenuti u obračun sa svim postojećim i tim munjevitim udarom naprosto razoriti sadašnju vlast. Izbjegao sam da kažem da Ana Milašinović stalno boravi u Zagradi, već da joj se ne zna mjesto stalnog stanovanja, pošto je ona svugdje i nigdje i da će biti veoma teško da se pronađe i uhvati. Upozorio sam islednika da je djevojkina naoružana i spremna da napravi masakr kakav se ne pamti. Naglasio sam, tri puta podcrtavši kazano, da Ana sobom nosi najrazornije bombe i predložio isledniku da se u slučaju njenog opkoljavanja posluže prevaram.

Treća moja žrtva bio je pradjed po ocu, Radonja Milinčić, potkomandir u vasojevičkoj brigadi i saučesnik u ustaničkoj vojsci od tri stotine Vasojevića koji su pohtali da pomognu Srbiji, ali su ih ovi, trenutno sklopivši primirje sa Turskom, razoružali i tako ponižene i posramljene predali austrougarskoj komandi, koja je posredovala u sukobu između Turske i Srbije. Istina, moj pradjed je sa tridesetoricom ustanika odbio da položi oružje i provlačeći se kroz mnogobrojne zasjede stigao u Zagradu dvadeset osmi dan.

Njemu sam odredio ulogu vojnog instruktora u ilegalnim grupama koje su naprosto vrvile po svim naseljima u dolini Lima, da bi se pradjed bavio još i prikupljanjem oružja zaostalog iz rata. Rekao sam da raspolaze sa baterijom dalekometnih topova i čitavim brdom granata koje će biti dovoljne bar za desetak iscrpljujućih okršaja. Ovu bateriju sam smjestio u neku štalu, rekavši da je to do-

bro čuvana tajna i da mi nije poznato da li se nalazi u Zagradi ili nekom drugom selu u srezu beranskom.

Niko je preuzimao ispisane okrajke cementnih vreća, i često posredovao:

— Ovo nije moguće, Milinčiću!

Ponesen željom da uzvisim svoje izmišljene junake, odgovarao sam odlučno, sa nekim pritajenim ponosom:

— Crna Gora je na nogama, Martinoviću!

Niko bi slegao ramenima, još uvijek zagledan u jedva čitke, kose redove, ispisane na tamno bljedim djelovima cementnih vreća. Preživljavao je sudbinu ljudi iz moje ispovijesti.

— Poubijaće ih, čovče! Znaš li šta radiš?

Ovo je bilo dovoljno da se Niko Martinović istoga dana nađe uz kiblu, premlaćen od raspamećenih i uplašanih ljudi, ali sam na njegovu upadicu uzvratilo isto tako odvažno:

— Znam, Martinoviću, ali im se moji junaci neće dati. Smijeli su to ljudi!

Ovo ga je posve zbunilo, pa je prestao da čita moju ispovijest, rekavši mi:

— Čini šta znaš. Njihova nesreća je i tvoja nesreća, Milinčiću!

Već sam bio odabrao sljedećeg, pradjedu po majci, vojnog izaslanika u vladi crnogorskog kralja Nikole Petrovića, kome ću odrediti ulogu jataka i vodiča ljudima koji su bježali u Albaniju. Ne zazirući od toga što će islednik Popović biti zaprepasćen podacima iz moje dopune, naveo sam da ih je već preveo tridesetak, ali su to bili ljudi sa strane, mahom oficiri, koji su se zatekli u Beranama, ili su doputovali iz Beograda i drugih gradova i preko više veze domogli se moga pradjede po majci koji im je omogućio nesmetan prolaz preko Prokletija u Albaniju. Naveo sam i nekoliko lica koja su bila u opasnosti da uskoro budu uhapšeni i zato su od baba Ane bili određeni za prebjeg u Albaniju. Petnaestak takvih lica, umrlih rodaka, strina i tetaka, upotpunjavali su nedozvoljenu radnju kojom se bavio moj pradjed po majci, Mitar Milašinović.

Već se bližio kraj moje ispovijesti u šupi pokraj porcijašnice, pa je i Niko nevoljno slagao ispisano, i ovu hrpu papira uvezao kanapom, da bi je nekoliko časova kasnije predao sobnom starešini.

Sljedeći dan uputili su me u kamenolom, nastavljajući gonjenje.

Istoga dana, noću, na baračnom zboru, sobni starešina je saopštio kažnjenicima da je islednik Popović rekao da se Vukašinu Milinčiću skine bojkot, i ja sam iz kosog položaja nad kiblom prešao u treći boks, i sjeo.

Sljedeća dva mjeseca bio sam pošteđen svakodnevnog batinanja i neprekidnog noćnog stajanja nad kiblom. Radio sam u kamenolomu, na tragaču, zajedno sa Pijetrom Paskvalijem, Italijanom iz Istre, kome je ova, 1950. godina, bila trinaesta godina robovanja. Deset ih je preveo u Musolinijevim zatvorima, a već treću godinu robuje u našim, jugoslovenskim, došavši na Goli otok sa prvom grupom kažnjnika.

Pijetro se uoči prvog hapšenja oženio Izabetom Monuci, djevojkom iz okoline Ankone, iz mjesta pobožnih putnika, da bi se još jedanput sreo sa svojom izabra-

nicom, avgusta 1948. godine, i već sutradan je ponovo uhapšen.

Kažnjenici iz osmice bili su zabrinuti ako Pijetro kojim slučajem, makar jedne večeri, ne bi dobio pismo od Izabete. Pisala mu je svakodnevno. Inače, Pijetro je bio najbolja pletilja na Golom otoku. Noću je izvlačio vlakna iz čebadi i pleo džempere za sebe i svoje sapatnike. Zbog krađe društvene imovine više puta je kažnjavan.

Dok smo nosili tragač mršrutom dužom od stotinak metara, najčešće je čutao, mada nikada nije pokazao nervozu, pošto bi u toku desetočasovnog rada prošli stazom više od pedeset puta. Nikada nije pomenuo Izabetu, osim što bi mi i rasvit, prilikom prve ture nošenja, rekao da je sinoć dobio pismo.

— Poruka dio, Vukasine. Fasisti bili bolji...

Miješao je loši srpski i svoj maternji, italijanski jezik, i to je možda bio razlog što je više čutao. Tako smo Pijetro i ja proveli dva mjeseca, osim četvrtkom, par koji začudo nijesu mijenjali, pošto su gotovo sve druge nosače, iz predostrožnosti, svaka tri dana razdvajali.

Ne znam ko je od pisaca — robijaša pomenuo moje ime, ili posredovao kod kažnjeničke uprave i islednika Raduna Popovića, tek kulturni referent barake saopštio mi je da ću ubuduće, svakog četvrtka, umjesto u kamenolom, ići na rad u klub pisaca.

Šupa pokraj porcijašnice u baraci broj četiri, slika i prilika one pozadi barake broj osam u kojoj sam pisao dopunu istrage, bila je namijenjena golotočkim maštarima-tvorcima pisane riječi.

Umjesto Nika Martinovića, tamo sam zatekao šestoricu pisaca — robijaša, otprilike polovinu ukupnog broja književnika, mahom početnika, koji su tada bili u zatočeništvu na Golom otoku: Rista Trifkovića, Vlada Dijaka i Vladimira Kozomoru, iz Bosne, Antu Zemljara, iz Hrvatske, Mikicu Renovčevića, iz Srbije i Nena Tomačića, iz Crne Gore.

Ponudili su mi da sjednem. U toku je bio književni uranak, jer se još ne bijaše razdanilo, a Risto Trifković je već čitao svoju prozu. Saslušao sam desetak rečenica, i zaspao.

Probudio me Risto Trifković, predveče, dok su se kažnjenici vraćali iz kamenoloma.

— Sljedećeg četvrtka čitaćemo poeziju! — rekao je.

Tako je teklo sve do osmog četvrtka. Šupa pozadi četvorke služila mi je za spavaonu i poslije svakog buđenja Risto bi mi rekao šta će se čitati sljedeći put, a katkad bi mi prepričao i šta je čitano toga dana.

Osmog četvrtka, ili istekom drugog mjeseca, na uranku, sobni starešina Jovan bio je kategoričan:

— Milinčiću! Od danas briši četvrtak iz kalendara. Ne postoji. U radni stroj!

Mada je broj osam sveta brojka, ili oznaka ruže vjetrova na atinskoj Kuli vjetrova, shvatio sam da mi nije naklonjen i da će se baš ovoga osmog četvrtka desiti nešto što upućuje na zaključak da je broj sedam predak i gospodar riječi, a osam je sama riječ. To se u stvari i dogodilo osmog četvrtka, uveče, na baračnom skupu, u kletoj baraci broj osam. Po povratku iz kamenoloma, u prolazu, Niko Martinović mi je šapatom rekao:

— Nešto ti se strašno sprema, Vukašine! Tvojim povodom dolazi i islednik Popović.

U proćelje barake, za stolom, sjede islednik Radun Popović, a do njega sobni starešina Jovan, koji bez objašnjenja, zapovjedi:

— Gdje je banda Vukašin Milinčić? — potraži me pogledom u trećem boksu.

— Izadi, ništarijo!

Zvižduci i ona uobičajena, svakodnevna najava baračnih skupova: ua, bando! Na pokret Popovićeve ruke sve tiša. Stadoh do kible, pognute glave.

Islednik Popović otpoče kazivanje, pomažući se papirima ispred sebe.

— Dva mjeseca se naši ljudi potučaju i uzalud gube vrijeme po selima sreza be-ranskog, tražeći lica navedena u Milinčevićim iskazima...

Ana Milašinović, koju je ovaj bezočni prevarant što stoji ispred nas označio kao duhovnog vođu svih nedozvoljenih radnji, ustvari je njegova prababa po majci. Služba je dostavila originalnu umrlicu nadenu u zagradsko-riječkoj parohiji. Ana Milašinović umrla je 1863. godine...

Deca u logoru Kampor

Baraka se zatrese.

— Stroj prevarantu!

Lice mi pokriše ispljuvci.

Popović podiže ruku i opet nastaje tišina.

— Dokumenta za lica koja je optužio kao svoje saučesnike i zlotvore svega postojećeg, dobio sam na uvid. Umrlice, šta bi drugo. Umjesto da hapismo, neprestano hapismo, mi se moramo zadovoljiti mrtvim stvarima, pronađenim u zagradsko-riječkoj parohiji. Sva ova lica su njegova rod, a najmlada koju je optužio, njegova tetka Miroslava Milinčić, umrla je 1912. godine, od španjolke...

Islednik Popović naglo ustade, i zamahom ruke razbaca dvadesetak umrlica koje se razletješe po uzanom hodniku barake. Dva lista padoše ispred mojih nogu.

— Vi mu presudite! — reče, i ponovo sjede.

Ničega se više ne sjećam...

Kolona promrzlih robijaša uzletala je sa krivudave staze iznad električne centrale ka kamenolomu; ponovo se vraćala i iznova pela, i u brišućem letu promicala pokraj moga ležaja. Prva bi uzletjela Ana Milašinović, moja prababa po majci, pa nepoznati robijaši i tek na začelju leteće družine bio je pradjed po ocu, Radonja Milinčić. Slika bi zatamnila i iščezla, i ja bih se ponovo našao u baraci broj osam, uzaslonjen uza zid.

Zvižduke i jurnjavu po hodnicima zamijenila bi iznenadna tišina koju sam osjećao kao lagodni spokoj tijela i duha.

Udaljeni ženski glas je ponavljao:

— Neka pride okrivljeni Vukašin Milinčić!

Sto za koji su maloprije sjedeli islednik Radun Popović, i sobni starešina Jovan, ili je to možda bilo lane, tek sto je okružilo petoro ljudi: četiri muškarca i jedna žena. Na ponovljeni poziv žene prišao sam stolu.

— Tvoja prababa po majci, Ana Milašinović!

Nadmeno pruži ruku i ja se nagoh da je poljubim. Trže se ruka.

Tvoj pradjed, pratetka, prababa po ocu — predstavljali su se u hodu, istrčavajući iz boksova, dok najzad odnekud banu čovjek ogrnut kabanicom, sa isukanim jataganom, od čijeg glasa ustukoh.

— Pašće si ti, Vukašine! Ni pretke ne ostavljaš na miru.

Osjetih bol, jer jatagan pade pljoštice po mome tjemenu.

— Smiri se, Radonja. Bolje i nas da prokaže, nego žive — prepoznah malopredašnji glas Ane Milašinović.

— O kakvom oprostaju zboriš? Nikaško! Nego, skupi rodake da mu sudimo.

— Nećeš, valjda, Radonja, potomka da obeščastiš?

— Da ima časti ne bi nas prokazao. Malo mu je i dvadeset pet po zadnjici. Neka mu dvojica skinu robu!

Pretrnuh.

Lica ponovo iščezoše.

I šumovi.

Sjenka promače tavanicom. Vratila se i zastade, kao usmrćena ptica u letu.

— Zarobio si nas, Vukašine! — jecajući, reče baba Ana.

— Otkud ti to? — učini mi se da je pitah.

— Još pitaš? Svi smo se skupili u šupu pokraj porcijašnice. Tamo gdje si pisao dopunu, nesrećniče. Tijesno nam je!

— Što ćete tamo? — ponovo pitah.

— Vaš grijeh, Vukašine. Ne možemo da se vratimo.

— Ko vam smeta? Popovićevi ljudi?

— Ma ne! Odozgo traže. Sakupljamo grehove po ostrvu.

— Potrajaće to, baba Ana!

— Mi ne mjerimo vrijeme, Vukašine! Sjenka sa tavanice kao da prhnu i nestade u visinu, mimo krova barake.

Nakon osam mjeseci provedenih u baračnoj bolnici, naspram radilišta Stoje-dan, pušten sam sa ostrva.

Ulazeći u brod, neko nevidljiv me povuče za rame, i reče:

— Ostani, Vukašine, da nam pomogneš!

— Bolje bi bilo da ste berači pamuka, nego skupljači naših grehova! — rekoh i odgrnuh nevidljivog u prolazu, ulazeći u brod.

Islednik Popović se osmjehnu...